

II

K OTÁZCE JEDNOTY MACHIAVELLIHO DÍLA

Otázka jednoty Machiavelliho díla je otázkou skutečně problematickou a možno říci, že doposud nebyla uspokojivě vyřešena. Názory jednotlivých interpretů se liší. Někteří zdůrazňují vnitřní diskrepanci v Machiavelliho názorech, především jak se projevuje mezi Machiavelliho spisem *Il Principe*, spisem, který podle nich byl již projevem státní a politické teorie absolutismu, a mezi *Discorsi*, tj. spisem, v němž se odrážejí Machiavelliho republikánské názory.

Tento rozpor v hodnocení je již staršího data. Vystoupil např. do popředí vlastně už v osvícenském období, kdy byl poprvé s velkou vehemencí položen důraz na Machiavelliho republikánské myšlenky. Pokusy o vysvětlení této diskrepance v Machiavelliho dílech byly a jsou různé.¹ Někdy se např. v *Il Principe* spatřuje pamflet zaměřený proti absolutistickému panství, jindy se naopak zdůrazňuje Machiavelliho služebnost Mediceům. A nechybějí případy, kdy se naopak klade důraz na jednotu Machiavelliho názorů, přičemž se ovšem jedním dechem zdůrazňuje, že ji Machiavelli nemohl dodržet, že jí nutně musela zviklat historická nutnost a podobně. Ačkoli Machiavelli sám byl přívržencem republiky a ve svém osobním zaměření byl republikánem, podrobil se historické nutnosti a smířil se s myšlenkou, že nezávislost Itálie může být zajištěna jenom absolutní mocí knížete (G. Ritter, Fr. Meinecke).²

Jiní autoři, jako např. A. Renaudet,³ kloní se k názoru, že u Machiavelliho šlo v podstatě o dvojí postoj k historické realitě, postoj, který ovšem nebyl stabilní. V obou případech, tj. v *Il Principe* a v *Discorsi*, jde prý u Machiavelliho o různé státně politické projekce, které mají za úkol zcela odlišným způsobem postihnout vládní normy, které samy jsou v diametrální opozici, tj. na jedné straně jde o projekci republikánskou a na druhé straně o projekci tyranidy. Tak se tedy rozdílnost v Machiavelliho názorech vysvětluje vlastně jen změněným noetickým aspektem, který vyplývá buď ze současné politické situace, anebo je podmíněn osobním Machiavelliho přístupem k určitým historickým událostem.

Konečně se setkáváme ještě se třetím pokusem vysvětlit základní rozdíly v Machiavelliho díle. Rozborem vnitřní struktury Machiavelliho díla snaží se např. R. König vysvětlit rozpor mezi *Il Principe* a *Discorsi* skutečností, že v podstatě Machiavelli sám nikdy nebyl vědcem, nýbrž jen pouhým literátem, který se estetickými prostředky snažil překonat propast mezi renesanční fikcí a skutečností.⁴

Z Machiavelliho, v němž se obvykle vidí politický realista, se tak stává v této koncepci estét, který vcelku libovolně konstruoval podle svých fikcí různé státní útvary. A takovým produktem estetické produkce jeví se R. Königovi především Machiavelliho spis *Il Principe*. Jak by jej totiž jinak mohl napsat realista, který úzce spolupracoval se Soderinim a byl vyhraněným stoupencem republiky?

Někteří interpreti se konečně snaží vysvětlit vnitřní rozpory Machiavelliho spisů historicky a hledají jejich zdůvodnění ve vlastní genezi Machiavelliho díla. Jako příklad takového pokusu možno uvést názory Chabodovy. F. Chabod vychází z teze, že v době, kdy Machiavelli počal s prací na spise *Il Principe*, nutně již musil dokončit první knihu *Discorsi* a možná, že napsal i některé pasáže z dalších dvou knih tohoto spisu.⁵ O tom např. svědčí podle Chaboda zmínka v *Il Principe*, v níž Machiavelli výslovně podotýká, že nebude v tomto spise diskutovat o republice, ježto tak již učinil v jiné své knize. Chabod přitom odmítá názor Gilbertův a Baronův, podle nichž se tato zmínka týkala jiného spisu než *Discorsi*, a tvrdí, že se vztahuje přímo ke konceptu, který se snad stal právě později jejich základem. Chabod dále zastává tezi, že *Il Principe* mohl vzniknout v letech 1513–1514 a odmítá důvody, které se uvádějí pro jeho pozdější datování, podle nichž spis vznikl až v roce 1515.⁶ Názor, který Chabod vyslovuje, je vcelku naprosto přesvědčivý. Tak např. zmínka v 11. kapitole *Il Principe* o francouzském králi vznikla nepochybně r. 1513, kdy francouzský král byl donucen k jednání s papežem. Též zmínka o Švýcarech v 13. kapitole je slučitelná se situací, jež nastala po bitvě u Novary. Rovněž zmínka o Ludvíku XII. mohla být koncipována roku 1516, ježto Ludvík již v lednu téhož roku umírá. Ovšem nutno říci, že Chabod není v anglickém vydání své starší italské práce důsledný a připouští některé možné změny v textu *Il Principe* po roce 1515.

Chabod se nikterak nesnaží úplně překlenout rozdíly mezi *Il Principe* a *Discorsi*, a nejde tudíž tak daleko jako italský historik 19. století Villari, který zastával názor o identitě obou děl.⁷

Pro Chabodovy názory svědčí koneckonců i skutečnost, že v 2. knize 1. kapitole a v 2. knize 20. kapitole *Discorsi* narážíme nepochybně na místa, která mají bezprostřední vztah k *Il Principe*. Machiavelli zde podotýká, že *Il Principe* je spisem, v němž řeší obdobnou problematiku jako v *Discorsi*, tj. zabývá se pronikáním Římanů do jiných zemí. Konstatuje výslovně, že „o tom již pojednal obsírně v díle *Kníže*“.⁸ Ve 2. knize 20. kapitole *Discorsi* se pak zabývá poměrem knížete a republiky k cizím žoldnéřským vojskům, tedy problémy, které již rozpracoval v *Knížeti*.⁹

Chabod doplňuje pak tyto argumenty historicky a říká, že se Machiavelli inspiroval příkladem římské republiky, později však poznal neudržitelnost republikánské koncepce, a proto se stal prakticky mluvčím signorie. Machiavelli tak přešel ve svých názorech pozdější teoretiky absolutismu.

Je nepochybné, že Chabodova koncepce má řadu sporných bodů. Nejzávažnější námitka, kterou je možno Chabodovi adresovat, týká se problému, zda v Machiavelliho *Discorsi* šlo skutečně o teorii absolutismu, a to i v těch kapitolách, v nichž řeší obdobnou problematiku jako v *Il Principe*.

Nejzávažnější námitky v tomto směru vyslovil H. Baron.¹⁰ Baron předně popírá, že Machiavelli přerušil svou práci na *Discorsi* počínaje 18. kapitolou 1. knihy a že zde tedy šlo o přímý přechod od této kapitoly k *Il Principe*. Machiavelli měl v 17., 18. a 55. kapitole první knihy *Discorsi* na mysli především obnovení právního řádu v Toskáně, tedy v krajině, kde se plně ještě nevyvinuly formy feudálního státu.¹¹

K tomu pak přistupuje i ta skutečnost, že se nám o samých *Discorsi* uchovala zpráva, že je Machiavelli koncipoval na podnět diskusí v Orti Oricellari. Tomu nemohlo být dříve než v r. 1515.

Kromě toho se Baron kloní k Gilbertovu názoru, podle něhož pouze první kniha *Discorsi* sloužila jako ucelený traktát politický, kdežto ostatní části Machiavelli koncipoval především jen jako komentář k Liviovi.¹²

K tomuto přistupuje i Baronovo zjištění, že Machiavelli v době, kdy psal *Knížete*, měl vcelku stejný poměr k antice jako v předcházejícím období, kdy např. podával zprávy z Německa florentské signorii.¹³ Vcelku pak dochází Baron k názoru, že *Discorsi* byly napsány až po *Il Principe*, a tudíž že zmínka v *Discorsi* o této knize byla vsunuta do spisů až dodatečně.

Odtud pak Baronův názor na Machiavelliho *Knížete* vcelku. Machiavelli chtěl podle Barona nabídnout medicejskému knížeti syntézu své vlastní zkušenosti z období florentské republiky a z bojů o upevnění florentského panství v severní Itálii. To, čemu se naučil prakticky ve službách florentské republiky, mělo nyní sloužit jako návod pro politická jednání knížete. Teprve později Machiavelli zobecnil pod dojmem svých humanistických studií své politické zkušenosti. Tak se tedy opět rozdíl mezi vnitřním obsahem Machiavelliho spisů vysvětlují genetickým aspektem.¹⁴

S otázkou jednoty Machiavelliho díla je spjat i problém spisu *Istorie Fiorentine*. Je totiž pravda, že mnohé problémy z florentských dějin byly totiž dříve nadhozeny v *Il Principe* a v *Discorsi*. Zde se jich však Machiavelli dotýká v jiné souvislosti, tj. z hlediska aspektu úpadku florentské společnosti, který Machiavelli velmi těžce prožíval v době, kdy psal florentské dějiny.

Zároveň je však nutné si položit otázku, zda všechny vytčené etapy Machiavelliho myšlení, tj. období do roku 1512, období děl *Discorsi* a *Il Principe* a období *Istorie Fiorentine*, nemají společné jádro, zda se ve všech třech neskrývá stejný postoj v hodnocení, či případně zda se projevuje změna v hodnocení i v zachycení samých historických a státních skutečností.

Jako základní měřítko, které se nabízí při tomto srovnání, možno vytknout Machiavelliho vztah k souboru společenských poměrů, který byl pozdějšími státními teoretiky označován jako „občanská společnost“ (civil society); v našem případě jde ovšem o společnost s vyhraněnými měšťanskými rysy.

Tak např. jak v *Il Principe*, tak v *Discorsi* vyslovuje Machiavelli názor, že občanská svoboda je základním předpokladem velikosti státu. Jako příklad uvádí osudy Athén po vládě Peisistratově. Základem hospodářského rozmachu, říká, je vždy právní bezpečnost.¹⁵ Každý rád zmnohonásobuje své statky, ví-li, že jich bude moci užívat. V *Il Principe* pak Machiavelli přímo konstatuje, že předpokladem politických úspěchů knížete je, že se nesmí dotknout majetku a žen poddaných, neboť mnohem snáze zapomene člověk na vraždu svého otce než na loupež a ztrátu svého dědičného podílu.¹⁶

Jako červená nit se táhne Machiavelliho spisy myšlenka o sekuritě a uplatnění zákonů v německých městech. Machiavelli si udělal obraz o německém městě za svého pobytu v Německu a analyzoval vnitřní poměry v německých městech především ve svých dopisech adresovaných florentské signorii.

Machiavelli ve všech svých spisech konstatuje, že bohatství Německa vytvářejí prakticky města. Na prvním místě pak chválí jejich finanční nezávislost. V *Il Principe*, stejně jako v *Discorsi* zjišťuje, že společenské instituce německých měst umožňovaly prakticky i jejich obranyschopnost.¹⁷

Další společný rys základních Machiavelliho spisů, obdobně hodnocení jevů, objevuje se na místech, kde Machiavelli zkoumá funkci společenských institucí. Machiavellimu šlo především vždy o zachování všech institucí, jež zajišťují legalitu,

a proto vysoce oceňoval funkci francouzského království. Mluví např. o Francii v *Il Principe* v tom smyslu, že Francie je říší s nejlepší správou. Jako důvod pro toto své tvrzení uvádí, že ve Francii správně fungují instituce,¹⁸ které zajišťují jednak svobodu lidu, jednak bezpečnost panovníkovi.

Z politických institucí pak oceňuje na prvním místě francouzský parlament. Podle Machiavelliho je francouzské království založeno na rovnováze. Francouzskému králi se podařilo udržet na uzdě šlechtu a tím zároveň i zajistit, že nebude nenáviděn lidem. Machiavelli zde vlastně opět shrnuje a analyzuje zkušenosti, které popsal již ve svých zprávách ze své francouzské legace.

Shoda v základních spisech se pak projevuje i na místech, kde se Machiavelli dotýká úlohy pevností v současném válečnictví. Jak v *Il Principe*, tak i v *Discorsi* podává Machiavelli negativní charakteristiku pevností z hlediska současného válečného umění. Mezi oběma spisy je ovšem jistý rozdíl. Machiavelli v *Il Principe* totiž připouští, že pevností může použít kníže, pokud se bojí svých poddaných.¹⁹ Na druhé straně však právě z technického hlediska zjišťuje, že pevnosti, které buď doval Sforza v Miláně, mu nakonec nebyly nic platné. Nesmíme ovšem zapomenout, že u Machiavelliho i v *Il Principe* převládá při hodnocení úlohy pevností ironický tón. Machiavelli koneckonců uvádí jako pozitivní příklad ony panovníky, kteří sami strhli pevnosti, např. vévodu Guida z Ubalda nebo vévodu z Urbina.

Shody v hlavních Machiavelliho spisech se projevují i v ocenění úlohy Savonaroly, především z hlediska výsledků jeho politické činnosti. Tak např. v *Il Principe* Machiavelli ukazuje, že Savonarola neuspěl ve své politické činnosti proto, že se mu nedostávalo moci udržet své přívržence ve víře v sebe a že nebyl schopen donutit k této víře ty, kdož o tom pochybovali.²⁰ V *Discorsi* mu vytýká totiž, ovšem s tím rozdílem, že klade do popředí Savonarolovy mravní kvality, tj. především kvality morálně politické (stejně jako stupeň vzdělání, jehož dosáhl). V *Discorsi* se o Savonarolovi říká, že rezignoval prakticky na provedení svých opatření. Machiavelli zde konec konců zaujímá shodné stanovisko s názory, jež vyslovil v *Il Principe*.²¹

Méně styčných bodů mezi *Il Principe* a *Discorsi* lze nalézt tam, kde jde o Machiavelliho poměr ke knížeti Valentinskému. Zajímavé ovšem je, že právě v *Il Principe* Machiavelli především vyzdvihuje jeho protifeudální postoj. Proto zde odsuzuje feudály, kteří podle něho spíše vykořisťují své poddané a stávají se naprosto nemorálními. Za zásluhu knížete Valentinského považuje, že zabránil jejich častým loupežím a jiným násilnostem. Podle Machiavelliho šlo knížeti Valentinskému v podstatě o takovou formu vlády, jež by plně obnovila právní stav.

Právě na osobě knížete Valentinského je možno ukázat, že Machiavelli připisuje království realizaci oněch cílů, jež byly spjaty i s politikou měšťanstva. Vysoce např. zdůrazňuje i instituci občanského soudu, již zřídil kníže Valentinský ve středu svého území, soudu s vynikajícím předsedou, na němž bylo postoupeno místo zástupcům měst.²²

Machiavelli se nepochybně při tomto hodnocení mohl opřít o své zkušenosti v jednání s knížetem Valentinským, které popsal ve svých dopisech florentské signorii.²³ Je však i známo, že kníže Valentinský zaručil r. 1502 především svobodu a bezpečnost florentských obchodníků (tj. právo volného průchodu a styku s domácími občany).

Příznačné ovšem je, že se v *Discorsi* Machiavelli dotýká knížete Valentinského neutrálně — jen z hlediska vnější politické akce.²⁴

Pokusme se nyní ukázat, v čem spočívají některé nepopiratelné rozdíly mezi oběma díly. První základní rozdíl je možno vidět v tom, že se v *Il Principe* rozšiřuje pojetí tyranidy za rámec její koncepce v *Discorsi* a klade se velký důraz na prosazení nových řádů silou. Machiavelli zde prakticky nezkoumá zavedení nových řádů ve spojitosti s vnitřní regenerací státu, nýbrž jen z hlediska možného výboje. Při tom využívá některých skutečností, s nimiž se seznámil v životě florentské republiky. Tak např. v 6. kapitole v *Il Principe* hledá důkaz pro své tvrzení, že ozbrojení proroci obyčejně zvítězili, kdežto neozbrojení podléhali.²⁵ Ukazuje například, jakou úlohu hrálo násilí nejen v činnosti Mojžíše, Tyra, Hierona ze Syrakus, Thesea, nýbrž i u Romula a Savonaroly. Musíme mít na mysli, že považuje i v *Discorsi* Mojžíše, Thesea, Romula a Savonarolu za kladné postavy. V dalších kapitolách *Il Principe* je pak uveden jako příklad kladných historických postav i Cesare Borgia, kníže Valentinský.²⁶

Při tom má Machiavelli ovšem stále na mysli takovou formu vlády, kdy jednovláda — tedy tyranida — vznikla proto, aby zajistila určitá práva měšťanstva (popolo). Nejde tedy zdaleka o vládu šlechty. Machiavelli hledí na absolutní vládu, která by preferovala šlechtu, velmi skepticky a mluví neustále o šlechtě jako o potenciálním nepříteli nového panovníka.²⁷ Ukazuje se, že vláda jednotlivce je mnohem snazší ve státech, v nichž se kníže může opřít o lid.²⁸ Tu prakticky stačí jedno: neutiskovat lid a tedy zaručit mu právní bezpečnost. Proto Machiavelli popírá oprávněnost přísloví, že ten, kdo se opírá o lid, staví na písku. Naopak zdůrazňuje pozitivní kvality lidu.²⁹

Konečně se nabízí srovnání 18. kapitoly I. knihy *Discorsi* s *Il Principe*. Machiavelli si v této kapitole klade závažnou otázku, zda ve zkaženém městě stačí zákony k zamezení mravní zkázy. Je toho názoru, že zákony v tomto případě plně nevyhovují, a navrhuje, aby se postupovalo mocenskými prostředky. Při tom je ovšem podle něho nutné, aby se politické akce chopil vhodný muž, který státu vnutí nové zřízení vnější moci, přičemž forma vlády, kterou volí, bude spíše formou monarchistickou než republikánskou.³⁰

Je zřejmé, že v tomto případě jde sice o pojetí moci, které zapadá i do celkové koncepce *Il Principe*, ale zdaleka se nekryje s koncepcí státu z *Il Principe* vcelku. V tomto spise se totiž Machiavelli zabývá — máme-li na mysli italské signorie — spíše signoriemi feudálního typu, než signoriemi městskými, tedy zobecňuje např. zkušenosti takové signorie, jakou byl v jeho době Milán. Při tom jsou republikánské formy přechodu k tyranidě zařazeny do *Il Principe* pouze okrajově.

Není též bez zájmovosti, že v *Il Principe* Machiavelli zdaleka nezdůrazňuje republikánské příklady z antiky, nýbrž hledá v antice takové prvky, které jsou paralelní s oněmi vládními formami, jež analyzuje v *Il Principe*. Jak známo, zabývá se v tomto spise např. říšemi typu Kyra nebo Daria anebo přinejmenším tyranidou Agathoklovou.³¹ Z římských dějin pak uvádí pouze ony příklady, z nichž je možno vyvodit poučení pro mocenskou a vojenskou politiku současnosti, a nikoliv paralely, které by se mohly stát základem úvah o politickém zřízení jeho doby.

Totéž je možno říci i o využití příkladů z florentských dějin. Přitom je ovšem pochopitelné, že se z hlediska *Il Principe* přesunuje i důraz na jednotlivé jevy ve společenském životě. Tak např. v *Il Principe* se Machiavelli zabývá na prvním místě armádou — tedy nikoliv zákony — i když ovšem jinak zdůrazňuje, že prvotním základem starých, nových a smíšených států jsou dobré zákony a dobrá armáda.³² Zajímavé je též, že o vlastní problematice zákonů mluví Machiavelli v *Il Principe* mnohem méně než v *Discorsi*. Machiavelli se např. vyhne otázce

zákonů v *Il Principe* tím, že vyzdvihne skutečnost, že dobré zákony nemohou existovat bez vojska (mluví při této příležitosti o vojenském a zbrojním stavu).³³ Především z vojenského hlediska se používá v *Il Principe* i příkladů z Říma a Sparty.

Přitom je pro Machiavelliho typické, že z hlediska účelného politického jednání oceňuje v *Il Principe* kladně i Caesara, z ostatních římských císařů ovšem jenom ty, kteří si dovedli zachovat alespoň zdání legality vlády.³⁴ Zřejmě se tedy v *Il Principe* přesunuje důraz ze zákona na vlastní mocenskou akci.

Je ovšem pravda, že toto vše není výlučně záležitostí pouze spisu *Il Principe*. Lze se o tom přesvědčit rozbořením některých kapitol v druhé a třetí knize *Discorsi*. Zde Machiavelli jasně vylučuje republikánské tradice, na něž se odvolával v prvních kapitolách 1. knihy *Discorsi*, a vůbec mnohá řešení posunuje do jiné roviny, než na jakou jsme zvyklí z první knihy. Je ovšem zajímavé, že právě v těchto kapitolách druhé a třetí knihy *Discorsi* Machiavelli propadá značně relativismu. Týká se to např. kapitoly o spiknutích,³⁵ v níž jednak Machiavelli radí knížatům, jak se mají chránit před spiknutím, jednak varuje soukromé osoby před neuváženými akcemi proti panovníkům. Právě v této kapitole se Machiavelli příznačně odvolává výslovně i na spis *Il Principe*³⁶ a ve shodě s ním ukazuje, proč lidé sahají často k takovýmto extrémním prostředkům (hlavně tehdy, zneužije-li kníže své moci a poškodí je na majetku, životu a cti). Skoro doslovně jsou pak shody mezi *Discorsi* a *Il Principe* tam, kde se Machiavelli zabývá spiknutími a uvádí buď příklady z pozdního císařství, nebo z orientálních monarchií, případně i evropských monarchií. Z dějin Florencie se zmiňuje jen o spiknutí rodu Pazzi proti medicejské diktatuře.

Relativismus, který je pro tuto kapitolu *Discorsi* příznačný, vyplývá zcela zákonitě z přesunutí hlediska. Je zřejmé, že zde jde o tytéž státní útvary, které stojí v popředí analýz v *Il Principe*.

Jakmile však Machiavelli přejde k druhé části kapitoly o spiknutích, v níž zkoumá, jaký význam mají různá spiknutí v rámci republiky,³⁷ pak relativismus mizí a spiknutí se nyní posuzují jak z technického hlediska, tj. zda uspěla, nebo neuspěla, tak i z hlediska mravně politického. Především se však Machiavelli snaží dokázat, že v řádných republikách jsou spiknutí zbytečná, neboť zde každý může použít při prosazení politických cílů zákonitých prostředků. Mimo to má republika mnohem lepší poměr k zasloužilým občanům než monarchie.

Nabízí se tedy nakonec otázka, zda lze vysvětlit rozdíl mezi *Il Principe* a *Discorsi* různým zaměřením obou děl. V *Discorsi* má Machiavelli před očima především oblast Toskány,³⁸ tedy vcelku obraz krajiny, v níž se podle něho mohl dobře vyvinout městský život, kde byla oslabena moc feudálů a kde převládala rovnost. Právě v této oblasti by bylo podle Machiavelliho možné obnovit spořádané politické poměry. Jedině zde by bylo možné aplikovat antický republikánský vzor. Ale tento vzor nemůže být rozhodně uplatněn v celé Itálii.

Machiavelli je si příliš dobře vědom toho, že by bylo v jeho době velmi těžké zřídít republiku např. v Romagnu anebo v neapolském království.³⁹

Zdá se mu (v *Il Principe*), že Itálii je možné sjednotit pouze jedním způsobem, tj. prostřednictvím monarchie. Podle Machiavelliho je pak potřeba pouze nalézt muže, který by toto sjednocení uskutečnil. Bude-li pak takovéto sjednocení uskutečněno, překoná-li se jím současný stav roztržitého, pak je vcelku hostejné, jaké ideologie se při tom použije. Proto se Machiavelli obrací na Medicee s výzvou, aby neváhali toto sjednocení prosazovat a zavedli tak pomocí nových institucí v Itálii zákonný stav.⁴⁰

Je tedy možno shrnout a říci, že jak v *Il Principe*, tak v *Discorsi* vychází Machiavelli ze stejného zkušenostního jádra. Jeho postoj je určován reálným odhadem sil současné Itálie. Machiavelli je si vědom skutečnosti, že právě Itálie je zemí, v níž panuje nerovnost, zemí feudální roztržitosti. Proto studuje prostředky pro sjednocení především na zkušenostech současných monarchií. Vidí, že nová monarchie, jež by mohla vzniknout v Itálii a jež by tuto zemi sjednotila, nutně musí zaručovat i základní normy, jež by odpovídaly potřebám městského života. Nemůže tedy např. ignorovat prvek právní security občanů. Z toho pak vyplývá, že pokud jde o město samo a městské zřízení, jsou v *Il Principe* hodnoceny pouze z hlediska monarchie jako její část, což ovšem nebrání tomu, aby v *Il Principe* byla většina zásad městského života integrována do celého pojetí státu. Nelze tedy podle našeho mínění vidět rozdíl mezi *Il Principe* a *Discorsi* jen v různém přístupu k antické tradici. Rozdíl obou děl tkví především v tom, že skutečná antická tradice není v *Il Principe* možná vzhledem k úkolům, jež se snaží tento spis řešit. Neboť základní úkol — sjednocení Itálie — který byl vytčen v *Il Principe*, má být uskutečněn i v poměrech, v nichž převládají feudální vztahy, kde tedy město hraje podřazenou úlohu v rámci feudálního státu. K tomu pak ještě přistupuje skutečnost, že *Discorsi* nevznikly prakticky jako dílo určené veřejnosti, nýbrž jako spis, v němž se Machiavelli sám vyrovnává s mnoha historickopolitickými problémy, tedy koneckonců jako dílo, které bylo určeno především pro jeho osobní potřebu. Odtud i diskrepance mezi jednotlivými částmi *Discorsi*, zvláště pokud jde o ucelený politickoteoretický výklad. S ním se prakticky setkáváme jen v prvních kapitolách první knihy, kdežto druhá a třetí kniha *Discorsi* představují pouhou interpretaci *Livia*. Je to konec konců i pochopitelné, vezmeme-li v úvahu, že Machiavelli řadu kapitol *Discorsi* formuloval jako diskusní lekce pro Orti Oricellari.⁴¹

Machiavelli nepochybně navštěvoval Orti Oricellari od roku 1516 a zde se též vyhranilo jeho literární a filosofické vzdělání. Zároveň se však musil i v Orti Oricellari střetnout i s protichůdnými názory. Ovšem je možno říci, že právě vliv prostředí Orti zaručil jednotu názorů, jak se projevuje v Machiavelliho spisech *Discorsi* a *Arte della guerra*. Jde o jednotu, která dokonce některé vydavatele Machiavelliho spisů vedla k tomu, že odmítli vydat *Arte della guerra* v sebraných spisech, jelikož se všechny názory v tomto spise vyslovené podle nich nacházejí v *Discorsi*.

Celkem je možno říci, že mezi *Discorsi* a *Arte della guerra* jsou základní shody v těchto bodech: a) v důrazu, který se klade na vztah vojenských řádů k politice — tj. na závislost těchto řádů na politice — na vzájemnou podmíněnost politiky a vojenské organizace;⁴² b) v tvrzení, že bez řádného vojenství upadá i politická vůle a naopak, že obnovení antické ctnosti může vésti k obnovení vojenství, přičemž ctnost (virtù) vytlačí osobní zájmy a posílí smysl pro vojenskou disciplínu;⁴³ c) s tím je pak spjat i Machiavelliho odpor proti žoldněrům, proti vojenským dobrodruhům, kteří vyvolávají nepořádky;⁴⁴ d) v odsouzení diktatury, a to i oné, jež je spjata s feudální signorií; projevuje se to např. při kritice Francesca Sforzy;⁴⁵ e) v obou spisech se klade velký důraz na republiku, v republice se spatřuje ideál vládní moci, v níž se nikdo nedá tyranizovat, nikdo neohrožuje své přívržence a neusurpuje zbytečně moc;⁴⁶ f) v tvrzení, že válečné umění není a nemá být stavem dědičným a že po skončení vojenských operací se má každý navrátit k civilnímu povolání, při čemž jako příklad uvádí Machiavelli případ Regula Atilia, který po vyhrané bitvě nad Kartagem vyslovil přání navrátit se domů;⁴⁷ g) Machiavelli relativizuje v obou spisech význam království a vysloveně se staví proti

neomezené královské moci, připouští, že se neomezená moc královská může projevovat pouze tam, kde jde o záležitosti vojenské, přičemž ovšem král má včas dbát, aby rozpustil žoldnéřské vojsko, neboť jinak jím ohrožuje vlastní království;⁴⁸ h) v posouzení římského císařství; římské císařství je hodnoceno stejně negativně jako v Discorsi (a to i pokud jde o vojenství);⁴⁹ ch) ve srovnání Říma a Benátek, které jasně vyznívá ve prospěch Říma; i) v ocenění milice;⁵⁰ v Arte della guerra Machiavelli dokonce upřesňuje třídní charakter milice — zřejmě podle Vegetia — a to tak, že by vedle řemeslníků měli být přijímáni do milice i rolníci.⁵¹ I paralely mezi válečnictvím Švýcarů a antickými vzory jsou v obou spisech zdůrazněny stejně. Konečně Machiavelli nesvaluje vinu za špatný vojenský stav na lid, nýbrž na knížata.

I v Arte della guerra vystupuje do popředí vztah mezi Toskánou, lépe řečeno Florencií, a mezi Machiavelliho republikánskými představami, založenými na rovnosti, představami, které měly být ztělesněny v antických republikánských ideálech (tak např. v samém způsobu života Švýcarů). Shledáváme tedy, že neexistují nějaké podstatné rozdíly mezi Arte della guerra a Discorsi.

Že se Machiavelliho názor na užitečnost monarchie a republiky řídil prakticky poměrem k Florencii, tedy k oblasti, kde panovala podle jeho mínění největší rovnost, o tom koneckonců podává svědectví i Machiavelliho spis o reformě florentského státu z roku 1519, spis, který má stejný rok vzniku jako Arte della guerra. Machiavelli v něm ukazuje, že pokud jde o vládní formy ve Florencii, není v podstatě správné uvažovat o království, neboť ve státech, v nichž panuje princip rovnosti, lze království zříditi velmi obtížně. Naopak v oblastech, v nichž převažuje silný prvek feudální, lze jen s námahou zříditi republiku, neboť feudálové se nedají zvládnout zákony a k ovládnutí feudálů je především nutná moc.⁵²

Machiavelli však v případě Florencie připouští možnost jakési civilní monarchie (principatus civilis), tj. klade důraz na takovou monarchistickou vládní formu, která současně respektuje republikánské instituce, i když ovšem instituce značně deformované. Je vidět, že se zde snaží především vyrovnat s realitou medicejského panství. Zároveň však je zřejmé, že monarchistické prvky připouští v ústavě především tam, kde se dotýká ozbrojených sil, kontroly soudnictví a zákonodárství knížete.⁵³

Základní koncepce Machiavelliho spisu o reformě florentské ústavy pak tvoří prakticky přesnou paralelu k Machiavelliho pojetí „principatus civilis“ z 18. kapitoly I. knihy Discorsi.

Machiavelli se kloní k názoru, že je těžké udržet ve zkažených městech republiku. Konstatuje však, že v případě, že bychom se o to chtěli pokusit, bylo by ji nutné přiblížit více monarchistické než republikánské vládní formě, aby lidé, kteří se ve své zpupnosti nedají polepšit zákony, byli drženi na uzdě „skoro mocí královskou“.

Je tedy zřejmé, že Machiavelli oslabuje republikánské ideje, pokud jde o současný stav, hledaje momentální řešení vládní formy ve Florencii. Zároveň Machiavelli vyzdvihuje ostřeji i nutnost třídního kompromisu.

Tato skutečnost se pak odráží ještě více i v Machiavelliho florentských dějinách (Istorie fiorentine). Zcela oprávněně konstatoval již H. Baron, že Machiavelli hledí na florentské dějiny především z hlediska, jak se v nich „vyčerpal princip svobody“.⁵⁴ V Istorie fiorentine možno skutečně nalézt řadu ústupků od antické tradice a je zde podáno poněkud jiné hodnocení historických souvislostí než v Dis-

corsi. Především se klade i mnohem větší důraz na dorozumění ve státě⁵⁵ — tj. prakticky mezi měšťanstvem a „šlechtou“ (nobili) — které se uskutečnilo ve Florencii např. v revidovaných Ordinamenta iustitiae z r. 1295.⁵⁶ I když ovšem i zde je pravda, že kompromis mezi rozličnými antagonistickými složkami nestojí na prvním místě. Mnohem více však než v Discorsi vyzdvihuje Machiavelli v Istorie fiorentine temné stránky lidovlády, např. tam, kde líčí důsledky Ordinamenta iustitiae nebo skutečnou vládu širokých mas (např. povstání Ciompi).⁵⁷

Ústupky, které činí Machiavelli Mediceům, jej vedou i k odlišnému pojetí třídních bojů. Machiavelli částečně reviduje své pojetí třídních bojů v antice, jak je podal v Discorsi, a někde dokonce třídní boj odsuzuje jako celek. Hledá příčiny nepřátelství mezi lidem a šlechtou v tom, že jedni chtějí poroučet a druzí nechtějí poslouchat. Toto nepřátelství jeví se mu však i jako prapříčina různých zel v republice. Na druhé straně ovšem nepopírá, že v Římě se rozpory řešily zákonem a nakonec se právě ve vnitřních bojích mohla projevit statečnost. Jako důvod se ovšem udává, že v Římě chtěl lid vcelku žít ve shodě se šlechtou, kdežto ve Florencii usiloval o výlučnou vládu, a proto prakticky vyloučil šlechtice z účasti na vládě. V Římě byl lid uspokojen a šlechta se nemusila vzdát svých hodností. Zákony, které však byly ve Florencii vydány, nevedly k prospěchu celku, nýbrž výhradně k prospěchu jedné části občanů.⁵⁸

V Discorsi vidí Machiavelli v boji mezi urozenými a lidem první příčinu toho, proč se udržela římská svoboda.⁵⁹ V Istorie fiorentine vyzdvihuje především průvodní negativní rysy těchto bojů. Přes tyto rozdíly nelze ovšem nevidět základní shodu mezi Discorsi a Istorie fiorentine. I různá hodnocení v Istorie fiorentine vyznívají nakonec ve prospěch lidu.

Z toho tedy lze vyvodit, že Machiavelli byl od počátku ideologem středního florentského měšťanstva a zdůrazňoval vždy městský prvek ve vztahu k ústavě, a to počínaje svými diplomatickými zprávami z Německa a z Francie. V druhé etapě svého vývoje si byl neobyčejně dobře vědom, že existuje souvislost mezi republikánskými ideály a městskou společností, a zdůrazňoval nutnost antické tradice, kde se nabízela možnost její aplikace, tedy v místech, kde podle něho převládal princip rovnosti a kde se neprojevovala výrazně nadvláda feudálů. Tak tomu ovšem nemohlo být v Il Principe, neboť v tomto spise řešil Machiavelli úkol sjednocení Itálie, která v převážné části svých oblastí byla zemí vysloveně feudální. Machiavelli mohl v Il Principe maximálně garantovat jistá práva měšťanů, ale nedomníval se, že se politické představy středního měšťanstva mohou plně uplatnit i při sjednocení Itálie. Pokud jde o jednotu i případnou rozdílnost Machiavelliho díla, nelze spouštět z očí skutečnost, že se tato jednotu nebo rozdílnost formovaly z hlediska úkolů, které chtěl Machiavelli řešit.